

УДК 81"25

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2024-15.15>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТА ТИПОЛОГІЯ АВТОТРАНСПОРТНИХ ТЕРМІНІВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ ТА ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВ)

Тищенко Олег Володимирович

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

У статті запропоновано зіставно-типологічну термінографічну рефлексію (здебільшого полікомпонентних утворень), спрямовану на пошук функціональних еквівалентів у двох чи більше мовах на рівні форми та змісту, структури та семантики автотранспортної термінології.

Об'єктом дослідження обрано кілька тематичних груп, зокрема пов'язаних з марками і типами автомобілів (легкових, вантажних, спеціального призначення), а також номени на позначення будівництва та безпеки руху, утримання автомобільних доріг, будови та обслуговування автомобіля, параметрів та проектування дорожнього руху в англійській, німецькій, польській та італійській терміносистемах у зіставленні з українською. Спираючись на прийоми і методи когнітивного та структурно-семантичного термінознавства, встановлено особливості мотивації автомобільної номенклатури в п'яти мовах та представлено їх контрастивні особливості.

Здійснено типологічну характеристику цих термінів, з'ясовано типи їх еквівалентності, виявлено спільну та відмінну внутрішню форму та простежено особливості трансформаційних змін на рівні семантичного та морфологічного термінотворення (основні синтаксичні та лексико-граматичні моделі, способи словотворення, типи метафор, семантичні зрушення і лексико-семантичні заміни), які здійснюються при перекладі різними мовами.

Ключові слова: автотранспортна термінологія, когнітивно-інформаційна структура терміна, лексико-граматична трансформація, еквівалент, термінологічна група, внутрішня форма, семантичне і морфологічне термінотворення.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Будь-яка галузева термінологія постає як цілісний фрагмент певного знання, який відображає пізнавальний досвід тієї чи тієї лінгвоспільноти, її конвенціональні та лінгвокультурні стереотипи, прескриптивно-ціннісні, прагматичні, етичні, естетичні, статеві, вікові та інші параметри. Вона, за влучним висловом Л.О.Симоненко, "відбиває багатовіковий матеріальний і духовний поступ суспільства" (Симоненко, 2014, с.28).

Водночас не можна приховати і той факт, що традиційний структурно-семантичний підхід до термінології, визначення формальних моделей і способів деривації термінологічних одиниць нині вже вичерпують свої можливості з огляду на експансію когнітивізму в усі сфери лінгвістичного знання. Це стосується зокрема і термінологічної категоризації терміносистеми автотранспортної галузі, яка є об'єктом нашого розгляду.

Останнім часом зазначена термінологія фіксується у спеціальних багатомовних довідниках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Зауважимо, що термінографічні рефлексії у цій галузі, які здійснюються останнім часом, зокрема й в Україні та країнах Євросоюзу, спрямовані на пошук функціональних еквівалентів у двох чи більше мовах на рівні форми та змісту, структури та семантики термінів. Причому такі практичні розробки набувають ознак системності, оскільки словникові статті представлені у межах певних термінологічних, тематичних груп.

Останнім часом з'явилися дво- та тримовні словники автомобільних та технічних термінів: "Automobilový slovník – slovensko-nemecký a nemecko-slovenský" (Krončey a kol., 1996), "Anglicko-český technologický automobilový slovník" (František Vlk, 2004), "Anglicko-český slovník – automobily, silniční vozidla" (Machačka, 2009) тощо.

Цікавим досвідом є виданий у Польщі шестимовний автомобільний словник: "Plustrowany słownik samochodowy 6-językach polski, francuski, angielski, niemiecki, włoski, rosyjski" (Blok, Jezewski, 1987, 2012). В ньому

представлені такі термінологічні групи: *pojazdy; silnik; napęd; podwozie; nadwozie; wyposażenie elektryczne; elementy znormalizowane; użytkowni e i utrzymanie*.

Запропонований у словнику підхід дав змогу здійснювати "простий пошук відповідностей у різних мовах, що позначають засоби дорожнього транспорту, його агрегати, вузли, підвузли та елементи". Це дозволяє легко "знаходити еквівалентні поняття іншими мовами, якщо відомі призначення елемента чи його місце у системі дорожнього транспорту, уникати можливих технічних помилок і непорозумінь між двомовними партнерами комунікації" (Blok, Jezewski 2012, s.10).

З цього приводу варто згадати і деякі інші лексикографічні напрацювання, зокрема О.Тригуб (Тригуб, 2019). У цьому довідковому виданні представлено основні автомобільні терміни, що стосуються конструкції автомобіля та його вузлів, інструментів та обладнання для обслуговування і ремонту автомобіля, українською та англійською мовами.

Автомобіль як невід'ємний елемент сучасного світу, цивілізації й побуту людини, її престижу і навіть соціальної стратифікації разом номенами на позначення автомобілебудування можуть вважатися своєрідною семантичною універсалією, оскільки склад, структура і до певної міри внутрішня організація терміносистем автомобільної галузі в усіх лінгвокультурах виявляються подібними.

Варто підкреслити що когнітивна будова автомобільного терміна, його структурно-семантична і концептуальна організація має вже досить глибокі традиції в українському та зіставному термінознавстві. Так, наприклад, Г.В.Садовнікова застосувала до термінології автомобілебудування англійської, німецької та української мов фреймове моделювання в межах семантичного наповнення відповідних слотів та ЛСГ і.т.ін., які постають як "своєрідна фрейм-сітка, яка накидається на поняттєву інформацію, яка міститься у термінах" (Садовнікова, 2016, с. 96). Зазначена проблематика порушується у низці дисертаційних праць Н.Нікуліної (Нікуліна, 2004), Н.Томасевич (Томасевич, 1984), Г.Фогель (Фогель, 2005) та ін. Так, у дисертації А.Садовнікової у порівняльному та лексикографічному аспектах розглянуто англійську, німецьку та українську термінологію автомобілебудування. Основну увагу приділено когнітивно-інформаційній природі автомобільного терміну, концептуальному моделюванню ключових термінологічних концептів – фрагментів знання та певної про-

фесійної сфери (конструкція автомобіля, комфорт, безпека, виробництво, кузов автомобіля тощо), «Системи керування», «Конструкції, вузли, агрегати, деталі», «Інтер'єр», «Система безпеки автомобіля», «Система розважальних пристроїв та конструктивні деталі», «Конструювання корпусу автомобіля», «Внутрішній та зовнішній дизайн», «Система специфічних сигнальних та комп'ютерних пристроїв» і т.д. (Садовнікова, 2016, с. 10, 99).

Метою запропонованої розвідки є аналіз структури, семантики і мотиваційних особливостей термінологічних одиниць з огляду на семантичну і когнітивну категоризацію автомобільної термінології, визначення зіставно-типологічних параметрів і закономірностей моделювання термінів автомобілебудування в межах лексико-семантичних груп, встановлення напрямків концептуалізації відповідного фрагмента професійної комунікації та пошук міжмовних перекладних еквівалентів автотранспортної галузі. Не можна обійти увагою і засоби лексико-граматичної трансформації (синтаксичної, лексико-семантичної, структурно-дериваційної, формальної) розглянутих термінів при їхньому перекладі різними мовами. В ході аналізу ми орієнтувалися на матеріал, представлений в "*Англійсько-українському словнику транспортної термінології*" (Афонін, Бура, Півторак, 2024).

Наголосимо, що реєстр словникових статей цього словника ґрунтується на термінологічних одиницях на позначення різних аспектів автомобільної галузі, будівництва та безпеки руху, утримання автомобільних доріг, будови та обслуговування автомобіля, параметрів та проєктування дорожнього руху, безпеки руху, а також вантажних та пасажирських перевезень.

Об'єктом аналізу є здебільшого полікомпонентні термінологічні структури в англійській та українській мовах. Уявляється необхідним вирішити наступні **завдання**: здійснити структурно-семантичний аналіз трикомпонентних англійських автотранспортних термінів іменної моделі в її різних варіантах; розглянути особливості перекладу згаданих вище багатоконпонентних термінів з точки зору їх синтаксичних, морфологічних та дериваційних особливостей (різновидів заміни кількісного складу та якісних ознак, зокрема й семантичних та лексико-семантичних перетворень у цільовій мові).

Шляхом залучення матеріалу із шестимовного автомобільного словника (Blok, Jezewski, 1987, 2012) маємо намір окреслити напрямки зіставно-типологічного аналізу міжмовних

перекладних термінологічних еквівалентів (різних за своєю будовою термінів та термінологічних сполук і в різних мовах) з точки зору їхньої номінативної, граматичної і семантичної структури, зокрема й внутрішньої форми терміна. Прояснити на цьому підґрунті особливості морфологічної і семантичної деривації автотранспортних термінів (зрушення в процесі семантичного розвитку, метафоризацію, інші системні лексико-семантичні зв'язки, зокрема й факти синонімії термінів), наявні між ними відмінності у зіставлюваних номенклатурах.

Методи дослідження – описовий, зіставний, структурний і трансформаційний та почасти – когнітивний методи аналізу. В окремих випадках застосовано компонентний аналіз, зокрема для встановлення напрямків семантичної деривації термінологічних одиниць (процеси генералізації і спеціалізації полісемантичних структур, фразеологізацію термінного значення).

Передусім розглянемо **трикомпонентні структури-моделі** з точки зору наявних лексико-граматичних трансформацій при відтворенні у цільовій мові з огляду на синтаксичні і словотвірні особливості їхнього компонентного складу. Звернімо також увагу на деякі лексичні і семантичні трансформації у випадку наявності стертих технічних метафор або звуження чи розширення значення слів, що входять до складу розглянутих словосполучень.

На цій підставі виокремимо повні та часткові відповідники зазначених термінів з точки їх еквівалентності і засобів передачі в мові перекладу. При цьому будемо враховувати такі показники, як збіг або частковий збіг компонентів термінологічної номінації, синтаксичний порядок слів, заміна складних слів-комполітів прийменниково-іменниковими структурами іноді зі структурою підрядного речення в українській мові, переклад абревіатур тощо. В окремих випадках привертають увагу випадки зміни кількості компонентів (заміна трикомпонентної структури двохкомпонентною або навпаки). Зупинимось на цих аспектах детальніше.

Виклад основного матеріалу дослідження. У зібраному термінологічному фактажі найбільш репрезентативними виявляються **часткові (неповні) відповідники**, які вирізняються синтаксичною заміною порядку компонентів у складі словосполучення: *maximum speed limit* – обмеження максимальної швидкості. Так, в межах моделі N+N+N виявлено перестановки в таких фактичних корелятах: *traffic flow composition* – склад транспортного потоку; *wheel imprint area* – область відбитки колеса; *trip frequency model* – модель частоти поїздок;

в межах моделі A+N+N *alternative sequence controller* – контролер змінної (значення діючої особи з суфіксом *-er* збережене).

У термінологічних еквівалентах цього типу можемо помітити додатково і лексичні заміни компонентів, наприклад, *vehicle operating conditions* – умови експлуатації; *engine cooling conditions* – режим охолодження двигуна (заміна *conditions* – режим); *driver alerting techniques* – методи оповіщення водія (заміна слова *techniques* з ширшим значенням); *actual physical control* – фактичний фізичний контроль (безпосередній контроль або здатність керувати транспортним засобом, перебуваючи під впливом алкоголю); *path choice model* – модель вибору шляху руху: у цих неповних відповідниках також додатково відбувається лексична заміна слів (*path* – шлях) у складі полікомпонентного словосполучення із заміною порядку слідування компонентів при перекладі. Наведемо приклади неповних відповідників, при перекладі яких застосовано і лексичні, і граматичні заміни: *cross sectional area* – площа поперечного перерізу дороги; *pedestrian crossing area* – зона переходу пішоходами проїзної частини.

За нашими спостереженнями, найбільш репрезентативним і кількісно найбільшим типом синтаксичних трансформацій в межах моделі A+N+N є **описовий переклад за допомогою структури підрядного означального речення з одним або кількома підрядними**: *full access control* – магістралі, на яких відсутні розв'язки в одному рівні та прямі примикання, які б дозволили потрапити на магістраль з місцевих доріг; до складу цієї групи можуть досить часто входити **комполітні номени**: *multi-vehicle accident* – дорожньо-транспортна подія, в якій задіяно кілька автомобілів (при цьому префіксальному іменному утворенню в англійській мові відповідає складний прикметник в українській); *fixed-time controller* – контролер, який керує світлофором з жорстким світлофорним регулюванням. Іноді у цільовій мові представлені комбіновані синтаксичні структури (з різними видами синтаксичного зв'язку, наприклад, з підрядністю і сурядністю): *partial access control* – магістралі, на яких може бути присутня обмежена кількість розв'язок в одному рівні, проте прямі примикання відсутні.

Другим за значимістю виявляється тип відтворення термінологічних сполук слів, за якого **трьохкомпонентній структурі A+A+N** або **N+N+N** відповідає **складний прикметник (або інша частина мови) з уточнюючим неузгодженим означенням у формі примен-**

никово-іменникової конструкції в українській мові (сполучення прийменника з іменником в різних варіантах в мові перекладу): *fatal injury accident – дорожньо-транспортна подія зі смертельними травмами; motor vehicle accident – дорожньо-транспортна подія за участі транспортних засобів; або складний іменник оригіналу передано за допомогою складного прикметника в цільовій мові: property-damage accident – дорожньо-транспортна подія з матеріальними збитками; або без прийменника (при наявності однорідних неузгоджених означень): *railroad-crossing angle – кут перетину залізничної колії та автомобільної дороги; benefit-cost analysis – економічна оцінка окупності капітальних вкладень* (доцільності побудови пороги або здійснення заходів щодо покращення умов руху).*

Придивімося ближче до особливостей перекладу герундіальних конструкцій і коротко прокоментуємо їх: *merging traffic flow – злиття кількох транспортних потоків в один*: граматичні відповідності еквівалентів, при яких **герундій** (*merging*) перекладено віддієслівною формою іменника з абстрактним значенням; *earth-moving machine – дорожньо-будівельні машини для виконання земляних робіт*: відбувається заміна складного іменника у складі герундіальної конструкції складним прикметником з рівноправними компонентами з сурядним зв'язком компонентів ад'єктива при відтворенні; *energy absorbing barrier – огороження для поглинання кінетичної енергії у випадку наїзду на них транспортних засобів*: переклад герундіальної конструкції в межах граматичної моделі A+N+N за допомогою віддієслівного іменника з суфіксом *-ня* неузгодженим означенням у формі применниково-іменникової конструкції; *low-lying country – понижене місце рельєфу*: складному композиту в англійській мові з герундіальним значенням відповідає дієприкметник у поєднанні із субстантивним словосполученням в мові перекладу; *passing sight distance – дальність огляду при проїзді*: модель словосполучення N+N+N (з герундіальним компонентом) оригіналу трансформована в іменник з уточнюючою прийменниково-іменниковою конструкцією (*для огляду*) з деякими відмінностями афіксів *-ість*).

Варто звернути увагу і на інші типи **дери-ваційно-граматичних заміни** та відмінностей при зіставленні. Наведемо приклади найбільш типових випадків:

multimodal transit agency – автотранспортне підприємство, що здійснює перевезення кількома видами транспорту: модель

A+N+N, що представляє складне субстантивне словосполучення у складі підрядної означальної конструкції; при цьому префікс *-multi* прикметника в англійській мові замінено кількісним числівником у поєднанні з іменниками в Оруд.відм. при перекладі українською (з кількома видами заміни); *transport sustainability index – індекс стійкості транспорту*: повний переклад компонентів словосполучення при збереженні дериваційної структури відповідників з абстрактним значенням (форманти *-ility – ість* зі значенням абстрактності); *oversaturated traffic flow – перенасичений потік автомобілів*: простежуються граматичні і морфо-семантичні заміни, зокрема, передача префіксів зі значенням вищого прояву міри дієприкметника *over – пере* – при збереженні в цілому моделі словосполучення при перекладі; *reinforced concrete bridge – залізобетонний міст* (граматичні трансформації із заміною дієприкметника в англійській мові складним прикметником у складі двокомпонентної структури, на відміну від кількості компонентів в англійській мові); **модель N +N+ N**: *water conduit bridge – містводовід* (граматичні трансформації із заміною трьохкомпонентного утворення зі значенням уточнюючого конкретизатора складним іменником, прикладкою); *three-way intersection – тристороннє перехрестя* (Т-подібне або У-подібне перехрестя); *four-way intersection – чотиристороннє перехрестя* (Х-подібне перехрестя): відбулася заміна композитного іменника в мові оригіналу складним графічним дериватом у поєднанні зі складним прикметником в цільовій мові; *non-collision accident – дорожньо-транспортна подія, не пов'язана з зіткненням автомобілів*: префіксальний іменний компонент із заперечним значенням в складі структури N+N зазнав трансформації за допомогою дієприкметникового звороту з уточнюючим неузгодженим означенням у формі применниково-іменникової конструкції з модальністю заперечення; *intersection speed control – регулювання швидкості руху при проїзді перехрестя*: віддієслівний іменник (префіксальний спосіб словотворення) в складі конструкції N+N+N відтворено за допомогою аналогічної конструкції в українській мові з додаванням уточнюючого додатка (*зіткненням автомобілів*).

Коротко схарактеризуємо **лексико-семантичні особливості терміноутворення одного із компонентів у складі полікомпонентних структур**: *potential traffic flow – перспективна інтенсивність руху* дослівний лексичний переклад компонентів словосполучення з заміною прикметника *potential*, з трансформованим і

генералізованим значенням (*перспективна*); *rush hour flow* – *інтенсивність руху в годину пік*: здійснено додавання стійкої сполуки слів в мові перекладу – *година пік*; *peak traffic flow* – *максимальна (для певних умов) інтенсивність руху*: конструкція N+N+N перекладена частковим відповідником із лексичною заміною *peak* і додаванням уточнюючого конкретизатора при збереженні моделі граматичної конструкції в цільовій мові; *overhead sign lighting* – *нідсвічені дорожні знаки*: у цьому випадку наявні стерті антропоморфні метафори із соматичним компонентом (дослівно: 'накладний 'над головою' знак освітлення'), при цьому сама метафора становить префіксальне утворення з елементом *-over*; *non-interference headway* – *інтервал руху*, при якому при дотриманні розкладів транспортні засоби (частіше поїзди) не впливають на рух один одного: простежуються граматичні заміни модальності конструкцій у поєднанні з лексичними замінами стертих метафоричних термінів у складі підрядних означальних конструкцій у цільовій мові (з додаваннями і уточненнями слів при описовому перекладі). При цьому сама метафора становить складний іменник, а перший компонент – префіксальне утворення з заперечним афіксом.

Далі розглянемо автотранспортні терміни у **зіставно-типологічному річищі** із залученням матеріалу інших мов. Продемонструємо їхні особливості на рівні форми, змісту і мотивації шляхом зіставлення термінології на матеріалі інших зіставлюваних германських та частково – романських мов. Об'єктом спостереження тут слугуватимуть марки та типи автомобілів як найбільш показова для аналізу тематична група. Так, німецький термін *Pullman-Limousine* можна перекласти структурою підрядного означального дослівно 'чоловік, що тягне' (пор. відповідник в італійській мові *berlina-limousine* (седан-лімузин). В основі складного композитного найменування в німецькій мові лежить метафора *Sonnendach* (сонячний дах – дах, через який світить сонце), якому відповідає двокомпонентне утворення з відмінною мотиваційною ознакою в інших порівнюваних мовах: (італ.) *tetto scorrevole* – розсувний дах; пор. англ. *Sunshine roof*, яке можна вважати повним еквівалентом за лексичним складом.

Дестинитивна мотиваційна ознака експліцитно представлена в німецькій мові, наприклад, *Rundfahrtbus* ('автобус, що їздить навколо') – (італ.) *autobus da turismo* – туристичний автобус. Просторова метонімія зі значенням умістища об'єктивована в німецькому *Möbelkofferwagen* – досл. 'машина-валіза

для перевезення меблів'; в італійській засвідчено два синонімічних позначення з ідеєю руху *furgone per trasloco* – рухомий фургон, *furgone per mobilio*. Як бачимо, просторова семантика розглянутих термінів виявляється неідентичною (в німецькій – ідея руху по колу, обертального руху, на відміну від інших мов, де модус руху як такий не виражений). Вирізняються асоціативними ознаками і такі терміни, як *Berge-Zugschlepper* – *trattrice-attrezzi* – *евакуаційний трактор*. Якщо німецьке перекладається дослівно як 'трактор-поїзд, що їздить по горах', то в італійському маркована ознака інструмента, знаряддя (дестинатив), тобто 'об'єкт, призначений для перевезення інструментів або трактор-інструмент'.

Збігається внутрішня форма італійського та українського термінів *veicolo da fuoristrada* – *всюдихід, позашляховик* (це терміни інтернаціонального походження, очевидно, кальки), а в німецькій (*Geländefahrzeug*) простежуються деякі відмінності семантичних компонентів при частковому збереженні мотиваційної ідеї ('всюди') цих еквівалентів: засіб, який скрізь їздить з повним спорядженням. В українській та італійській ще додатково виокремлюється ідея *поза* – *шляхом*, що означає відсутність перешкод, модус ускладненого шляху, можливість їздити по нерівним лісовим дорогам, бездоріжжю тощо (пор. англ. *Off-road vehicle*). Позашляховик потратується в спеціальних джерелах як "повнопривідний легковий чи легкий комерційний автомобіль підвищеної прохідності для експлуатації на шляхах всіх рівнів".

Для універсальності висновку ще погляньмо на структуру і мотиваційні ознаки паралелей в кількох мовах: *Łazik* – *jeep* – *field vehicle* – *джип, позашляховик*. Як бачимо відмінність внутрішньої форми впадає в очі передусім у польському терміні (*Łazik* – той, що здатен лазити, маркує спосіб пересування).

Якщо порівняти структурні моделі таких термінів, як *Jagdswagen* – *campagnola* – *всюдихід*, то можна спостерегти метафоричний процес деривації в італійській мові, де *campagnola* ('сільська дівчина'). Німецький термін мотивований дестинитивною ознакою 'мисливська машина, з модусом призначення, зокрема, для полювання'. Аналогічно можна дійти висновку і про різну внутрішню форму таких термінів, які можна віднести до групи дестинативів: німецьке *Silo-Anhänger* – *Силосний причіп* (де *Silo*, *силос* "вал або коробчатий резервуар або високий контейнер для зберігання сипучих вантажів, особливо зерна, руди, вугілля, цементу і

т.ін. ”), італ. *rimorchio con scarica a tramoggia* – причіп з бункерним розвантаженням, яке практично повністю збігається з українським складним терміном-означенням, прикладкою *причип –бункер* (мотиваційний фабрикатив).

До часткових відповідників у двох мовах можна віднести такі термінологічні паралелі: *House trailer* – *жилий причип* (причіп для проживання під час подорожей), де в англійській, як бачимо, значення виражене синонімічним концептом – *House* (причіп, обладнаний приміщеннями для сну, їжі, побутових потреб тощо).

Спеціалізоване значення автомобільних термінів також варте уваги. Так, складному однослівному терміну *автомобіль-порошковоз* відповідає в англійській полікомпонентне утворення *Dry powder fire truck*, яке буквально значить ‘пожежна машина з сухим порошком’.

Окремі термінологічні утворення варто розглядати з точки зору **вужче-ширше** термінне значення. Наприклад, *Touring bus* – автобус, який використовується для гастрольних груп, особливо музикантів. Українське *туристичний автобус* означає автобус для подорожування туристів загалом.

Якщо порівняти тип і марку автомобілів в кількох мовах (англійська, німецька, польська, українська), то метафоричне значення (анатомічну метафору голови) можна виявити в англійській мові, наприклад, *Kabriolet – cabriolet – drop head coup – кабриолет*.

За нашими спостереженнями, прозора мотиваційна структура досить часто зберігається у польських термінах цієї та інших тематичних груп (зокрема двигуни, внутрішня будова і робота автомобіля, дії та процеси як наслідок роботи двигуна). Це до певної міри пояснюється тим, що чимало запозичених термінів виявляються спольщеними, тобто заміненіми власне польською адаптованою морфо-семантичною і словотвірною структурою. Наведемо приклади деяких паралелей: *piaskarka* (“вантажівка з автоматичним пристроєм для розсипання піску на слизькій дорозі”) – *sandstreuwagen – spreader – розкидач; sanitarka – ambulanz – ambulance – швидка допомога; Sprężanie – Verdichten – compression – стиснення; Tłok – Kolben – piston – поршень; Gaźnik – Vergaser – carburetor – карбюратор; Wylot – Ausstossen – exhaust – вивуск, вихлоп, Bocznik – Reifenflanke – sidewall – боковина; Bieżnik* (“зовнішній шар шини з рифленої гуми, який підвищує зчеплення машини з дорогою”) – *krona – tread – протектор; Krzyżak – Ausgleichrad – spider – хрестовина* (в англійському терміні наявна зооморфна стерта

метафора за зовнішньою подібністю об’єкта); *Dolot (ssanie) – Ansaugen – intake – всмоктування* (в обох польських і українському термінах представлені віддієслівні іменники з абстрактним значенням дії, процесу). Подібна тенденція простежується і в дво – та полікомпонентних структурах: *Łopata samochodowa – traktor schaufel – tractor shovel – автомобільна (тракторна) лопата; Samochód śniegowy – Fahrzeug – snowmobile – снігохід*.

Як ми переконались, в основному йдеться про кальки, які представлені практично в усіх мовах як результат інтернаціональних упливів і запозичень.

Як слушно зауважує А. Міщенко, “вживання термінів, утворених на матеріалі ресурсів рідної мови, є більш доцільним у питомій, оскільки внутрішня форма рідного слова зрозуміліша й легше засвоюється мовцями. Проте орієнтування на наступний переклад передбачає інтернаціоналізацію питомої термінології та її гармонізацію з термінологічними номінаціями мови перекладу” (Міщенко, 2014, с. 23-24).

Окремі типи назв вантажних автомобілів повністю збігаються, зокрема при їхньому іншомовному оформленні: *Dumper – Dumper – dumper – самоскид, думпер*. З розгалуженої семантичної структури дієслова *dump* (див: <https://www.multitran.com/m.exe?l1=1&l2=33&s=dump&l2=33>) у цьому разі найбільш близькими до розгляданого терміна виявляються такі ЛСВ “покласти або кинути щось дуже необережно”; “звалювати, скидати у купу, викидати вивалювати”, “вивантажувати вугілля”, “перекидати, розвантажувати вагонетку” *dump down* “упускати з глухим шумом, шльопатися”, “падати з глухим шумом”, “скидати (вантаж)”; “звалювати (навалювати)”; “вивантажувати; спорожнювати”.

Метафоричне значення автомобільного терміна може бути представлене, як вже було показано, тільки в одній із зіставлених мов, приміром, в німецькій *Vauchfreiheit* ‘воля (свобода) живота’ де реалізована антропоморфна соматична метафора, на відміну від інших терміносистем зі стійким техніко-геометричним наповненням компонентів розгорнутого субстантивного словосполучення в прямому значенні, що вказує на відстань від певного об’єкта: (італ.) *distanza minima da terra longitudinale* – мінімальна поздовжня відстань від землі; укр. *поздовжній просвіт прохідності*.

Стерта метафора може бути представлена в італійській терміносистемі, на відміну від української чи німецької, пор. *piano di carico* – тихе навантаження, план погрузки,

німецьк. *Ladefläche*, – укр. *площа завантаження*. У цьому разі ад’єктивний компонент *piano* потрактовується як позначення поверхні, яка характеризується відсутністю нерівностей або пов’язана з горизонтальним напрямком як істотний елемент конфігурації або структури об’єкта.

До соматичних метафор можна віднести і такі терміни (польська, німецька, англійська, українська мови): *Glówka (korona) – Kolbenkopf (Benzinmotor) – piston crown – головка двигуна*, при цьому в англійській на відміну від інших реалізується предметна метафора ‘корона’ (за місцем розташування). Ці метафори є типовими для науково-технічної сфери.

Подібний процес семантичного термінотворення разом з лексикалізацією, морфологічним зрощенням компонентів, очевидно пройшли і німецьке термінопозначення, складний термін *Filtergehäusefuß* – ніжка корпусу фільтра, де термін, пов’язаний з частиною тіла людини, слугує метафоричним значенням основи, опори. Саме таке значення покривається італійським частково еквівалентним відповідником з прямим неметафоричним значенням: *base del coperchio del filtro* – основа кришки фільтра, опорний фланець кришки фільтра.

Стерта артефактна метафора, пов’язана із звуженням терміна *подушка (подушка кріплення двигуна)* наявна в українській терміносистемі. Тут треба наголосити, що цей термін є міжгалузевим (він, зокрема, представлений в економічній, безпековій, фінансовій і науково-технічній сферах). В італійській та німецькій мовах їм відповідають термінологічні словосполучення з іншим компонентним лексичним складом: італ., *supporto elastico posteriore del motopropulsore – задня пружна опора двигуна*, нім. *Gummikörper der hinteren Motoraufhängung* – резинове тіло задньої підвіски двигуна. В аналізованому словнику засвідчено і французький термін *Engin à effet de sol* (що дослівно перекладається ‘машина з ефектом землі’), якому відповідає український термін *автомобіль на повітряній подушці* (Blok, Jezewski, 1987, 2012, s.71).

Як бачимо, внутрішня форма ключових складників розглянутих полікомпонентних структур у зіставлюваних мовах різняться: в німецькій – це субстанція, фактура, тобто фабрикатив (*тіло з резини*), в італійській наявний квалітатив у поєднанні із локативом (місцезнаходження – *задня*, якісний кваліфікатор – *пружна*, або еластична).

За влучним спостереженням Т.Кияка, “зрозумілість терміна визначається не тільки наявністю асоціативних, суміжних або функціо-

нальних зв’язків зі словами-мотиваторами, але й внутрішньою формою, яку визначають як абстрагований інтериоризований образ (поняття), який відтворює одну або декілька суттєвих ознак денотата (референта) у вигляді аперцептивного уявлення, що фіксується у пам’яті носія мови” (Кияк, 1988: 29) (Цит за: Міщенко, 2014, с. 90-91).

В неоднаковий спосіб реалізовані стерті артефактні метафори в німецькій та італійській терміносистемах і в таких одиницях, як *Kolbenmantel* і *mantello dello stantuffo* відповідно. У першому і другому представлена семантична ідея одягу, але співвіднесена з різними референтами, у німецькій – ‘пальто поршня, плащ поршня’, у другому – поршнева спідниця, або *спідниця для поршня*.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У розвідці окреслено можливі аспекти дослідження автомобільних терміносистем різних мов у зіставно-типологічному річищі. Звернуто увагу на ключові моделі морфологічного і семантичного термінотворення в межах однієї (марки, типи і класифікація автомобілів за призначенням і функційним навантаженням) та кількох тематичних груп (*двигун* і його робота) з позиції лексико-семантичних, структурно-граматичних та номінативних відмінностей в процесі термінологічної номінації різного типу (простої, аналітичної, комбінованої, дифузної). Представлено засоби вираження англо-українських міжмовних еквівалентів з точки зору наявних лексико-граматичних трансформацій в термінологічних одиницях на позначення будівництва та безпеки руху, утримання автомобільних доріг, будови та обслуговування автомобіля, параметрів та проектування дорожнього руху, вантажних та пасажирських перевезень.

Спостережено, що з-поміж синтаксичних трансформацій термінологічних одиниць в межах моделі $A+N+N$ провідним є описовий переклад за допомогою структури підрядного означального речення одним або кількома підрядними, а також такий тип відтворення термінологічних сполук слів, за якого трьохкомпонентній структурі $A+A+N$ або $N+N+N$ відповідає складний прикметник (або інша частина мови) з уточнюючим неузгодженим означенням у формі применниково-іменникової конструкції разом з іншими структурно-морфологічними і словотвірними особливостями (аббревіація, графо-семантичні і цифрові деривати, віддієслівні абстрактні номени при заміні герундія, зміна модальності синтаксичних конструкцій тощо). Дослідження продемонструвало

різну питому вагу і продуктивність метафор та інших лексичних трансформацій (родо-видові кореляції, звуження семантики термінів, міжгалузева термінологія) в їхньому різному співвідношенні у зіставлюваних термінологічних контекстах. Виявлено і деякі лакуни, приміром, відсутність епонімів.

Терміни-аналоги, що вирізняються своїми метафоричними образними доменами, представлені значно рідше, пор. деякі стерті метафоричні структури, утворені за моделлю (Adj+N): *Dead axle – вільна вісь*. У цьому разі англійський термін означає вісь, яка несе опорне колесо, але не має можливості для його приводу, тобто є мертвою. "The dead axle segment is expected to exhibit a CAGR of 4.2% during the same period" (Corpus of Contemporary

American English (COCA). Зазначений аспект може стати предметом подальших студій у галузі технічної лексикографії та термінологічної номінації загалом, із залученням різногалузевої термінології.

З позиції когнітивно-інформаційної структури терміна і його мотиваційної об'єктивації виявлено передусім групу дестинативів, фабрикативів і квалітативів, зрідка – локативів (в оперті на терміни семантичного синтаксису на рівні пропозиційно-аргументної структури синтаксичної номінації).

Запозиченій термінології у складі багатьох термінологічних словосполучень (як результат інтернаціоналізації і міжкультурних контактів) в польській автомобільній терміносистемі досить часто наявна питома лексика.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афонін М.О., Бура Р.Р., Півторак Г.В. Англійсько-український словник транспортної термінології. Львів: НУ Львівська політехніка, 2024. 129 с.
2. Міщенко А. Л. Термінологічні засади технологічно-орієнтованого галузевого перекладу (на матеріалі німецької, української і англійської мов). Навчально-методичний посібник. Кіровоград: Видавець Лисенко В.Ф., 2014. 156 с.
3. Нікуліна Н.В. Становлення сучасної української термінологічної системи автомобілебудування та ремонту транспортних засобів: дис. ... канд. філол. наук /10.02.01 Харків: Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди, 2004. 168 с.
4. Садовнікова Г.В. Когнітивно-інформаційна природа термінів автомобілебудівництва в англійській, німецькій та українській мовах. дис... канд. філол. наук /10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. Київ: Київський національний педагогічний ун-тет ім.М.П.Драгоманова, 2016. 262 с.
5. Симоненко Л.О. Українська термінографія: стан і перспективи // Мовознавство. 2014.№4. С.28-35.
6. Томасевич Н.П. Термінологічна лексика підмови автомобілебудування та її взаємодія з іншими лексичними шарами: автореф. дис. ... канд. філол. наук/ 10.02.04 Одеса, 1984.
7. Тригуб О. А. Ілюстрований українсько-англійський словник автомобільних термінів [Електронний ресурс]. Черкаси : ЧДТУ, 2019. 28 с.
8. Фогель Г.Б. Структура, семантика та лексикографічна презентація англійської автомобільної термінології: автореф. дис... канд. філол. наук/ 10.02.04 Запоріжжя: Запоріз. нац. ун-т. 2005.
9. Cz.Blok, W.Jezewski Ilustrowany słownik samochodowy 6-językach polski, francuski, angielski, niemiecki, włoski, rosyjski. Warszawa: Wydawnictwo komunikacji i łączności 1987, 2012.

REFERENCES

1. Afonin, M.O., Bura, R.R., Pivtorak, H.V. (2024). Anhliisko-ukrainskyi slovnyk transportnoi terminolohii. [English-Ukrainian dictionary of transport terminology]. Lviv: NU Lvivska politekhnika. [in Ukrainian].
2. Mishchenko, A. L. (2014). Terminolohichni zasady tekhnolohichno-oriientovanoho haluzevoho perekladu (na materialy nimetskoï, ukrainskoï i anhliiskoï mov). [Terminological principles of technology-oriented industry translation (based on German, Ukrainian and English materials)]. Navchalno-metodychnyi posibnyk. Kirovohrad: Vydavets Lysenko V.F. [in Ukrainian].
3. Nikulina, N.V. (2004). Stanovlennia suchasnoi ukrainskoï terminolohichnoi systemy avtomobilebuduvannia ta remontu transportnykh zasobiv [Formation of the modern Ukrainian terminological system of automobile construction and repair of vehicles]: dys. ... kand. filol. nauk /10.02.01 Kharkiv: Khark. nats. ped. un-t im. H.S.Skovorody. [in Ukrainian].
4. Sadovnikova, H.V. (2016). Kohnityvno-informatsiina pryroda terminiv avtomobilebudivnytstva v anhliiskii, nimetskii ta ukrainskii movakh [Cognitive-informational nature of automotive terms in English, German and Ukrainian languages]. dys... kand. filol. nauk /10.02.17 – porivnialno-istorychne i typolohichne movoznavstvo. Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi pedahohichnyi un-tet im.M.P.Drahomanova. [in Ukrainian].
5. Symonenko, L.O. (2014). Ukrainska terminohrafiia: stan i perspektyvy [Ukrainian terminology: state and prospects]. Movoznavstvo, №4. S.28-35. [in Ukrainian].

6. Tomasevych, N.P. (1984). Terminologichna leksyka pidmovy avtomobilebuduvannia ta yii vzaiemodiia z inshymy leksychnymy sharamy [The terminological lexicon of the automotive industry context and its interaction with other lexical layers]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk/ 10.02.04 Odesa. [in Ukrainian].

7. Tryhub, O. A. (2019). Iliustrovanyi ukrainsko-anhliiskyi slovnyk avtomobilnykh terminiv [Illustrated Ukrainian-English dictionary of automotive terms]. Cherkasy : ChDTU, 28 s. [in Ukrainian].

8. Fohel, H.B. (2005). Struktura, semantyka ta leksykohrafichna prezentatsiia anhliiskoi avtomobilnoi terminolohii [Structure, semantics and lexicographic presentation of English automotive terminology]: avtoref. dys... kand. filol. nauk/ 10.02.04 Zaporizhzhia: Zaporiz. nats. un-t.. [in Ukrainian].

9. Blok, Cz., Jezewski, W. (1987, 2012). Ilustrowany słownik samochodowy 6-językach polski, francuski, angielski, niemiecki, włoski, rosyjski. [Illustrated car dictionary in 6 languages Polish, French, English, German, Italian, Russian]. Warszawa: Wydawnictwo komunikacji i łączności. [in Polish].

FEATURES OF TRANSLATION AND TYPOLOGY OF AUTOMOTIVE TERMS (BASED ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN, ENGLISH, GERMAN, POLISH, AND ITALIAN LANGUAGES)

Tyshchenko Oleh Volodymyrovych

Doctor of Philological Sciences, Professor,

Head of the Department of Foreign Languages and Translation Studies

Lviv State University of Life Safety

35, Kleparivska Str., Lviv, Ukraine

The article proposes a comparative-typological terminographic reflection (mostly of multi-component formations) aimed at finding functional equivalents in two or more languages at the level of form and content, structure, and semantics of automotive terminology. The object of the study is several thematic groups, including those related to car brands and types (passenger cars, trucks, special purpose vehicles), as well as terms for construction and traffic safety, road maintenance, vehicle structure and servicing, traffic parameters, and road design in English, German, Polish, and Italian terminological systems compared with Ukrainian. Based on the techniques and methods of cognitive and structural-semantic terminology, the features of automotive nomenclature motivation in five languages have been established and their contrastive characteristics presented. A typological characterization of these terms has been carried out, the types of their equivalence have been clarified, the common and distinctive internal forms have been revealed, and the features of transformational changes at the semantic and morphological levels of term formation (main syntactic and lexico-grammatical models, word-formation methods, types of metaphors, semantic shifts, and lexico-semantic substitutions) have been traced, which occur during translation into different languages.

Keywords: *automotive terminology, cognitive-informational structure of the term, lexico-grammatical transformation, equivalent, terminological group, internal form, semantic and morphological term formation.*